

Szegedy-Maszák Mihály

AZ IRODALOMÉRTÉS KORSZERŰSÉGE

Gondolatok az irodalomkutatás helyzetéről

„Die Wissenschaft denkt nicht.“ „A tudomány nem gondolkodik.“ Heideggernek ezt az alapföltevést választottam kiindulópontként 1991 őszén, amikor az Irodalomtudományi Intézet Elméleti Osztályának ösztönzésére, „A magyar irodalomtudomány lehetőségei” címmel választ igyekeztem adni arra a kérdésre, miféle módosulásokat is tudnék elképzelni szellemi értelemben s az intézmények vonatkozásában. 1992 elején az MTA Modern Filológiai Munkabizottságban arról beszéltem, hogyan is látom a külföldi s a magyar összehasonlító irodalomtudomány viszonyát.

Ezúttal is hasonló gondolatmenet kifejtésével próbálkozom. Távlatom a félig kívülről, hiszen az utóbbi években alkalmam volt némi távolságból is szemlélni a szakma magyarországi alakulását. Jól tudom, hogy annak a kissé felemás helyzetnek, amelybe kerültem, éppúgy lehetnek hátrányai, mint előnyei. A távolság nemcsak távlatot ad, de felületességhez is vezet. A megcáfoltatásnak nem félelmével, de reményével teszem meg észrevételeimet.

Mire volna szükség szellemi értelemben ahhoz, hogy a magyar irodalomtudomány korszerűbb legyen, milyen feladatok elvégzése volna célszerű és hogyan lehetne változtatni az intézményszerű feltételeken? Erre a három kérdésre próbálok feleletet keresni.

I

1) Legelőször irodalomkutatásunk módszertani megújulását említeném. „Die Wissenschaft denkt nicht.“ Ezt az állítást arra a célra szándékozom kisa-játítani, hogy a XIX. századi értelemben vett pozitívista filológia korlátaira emlékeztessenek. Olyan ábrándnak jegyében fogant e filológia, mely a természettudományok akkori módszereit egyetemes érvényre emelte. Magától értetődőnek tartotta, hogy a megértésnek az a célja, hogy fölfedezzünk, megtaláljunk egy eleve adott jelentést.

Tisztelet a kivételeknek, viszonylag kevés példát látok arra, hogy az

1900 előtti magyar irodalom kutatásában érvényesülnének a pozitívizmusnál későbbi elméleti kutatás igényei. Bahtyin Rabelais-ról és Dosztojevszkij-ról, Barthes Balzac egy művéről, Todorov a Dekameronról, Empson Miltonról, Frye Shakespeare-ről s Blake-ról, Jauss egy középkori műfajról írt könyvet. Nálunk is több olyan vállalkozásra volna szükség, amely a régebbi irodalomról a XX. század végének nyelvén szól. A „spenót” olvasója alig sejtetheti, hogy e munka olyan intézményben készült, ahol létezett s működik Elméleti Osztály. Az *Irodalomtörténeti Közlemények* egyes tanulmányaiban kevés nyomát látom annak, hogy e folyóiratot kiadó Intézet egyik munkatársa lefordította Ingardent s Gadamer-t. A kritikátörténet eddigi részeinek kiválósága is inkább eszmetörténeti vonatkozású, kevésbé jut szóhoz bennük a kritika végső szókincsének elemzése. Olykor szinte az lehet az olvasó érzése, mintha a kritika nem szavakból állna, de a nyelv mögött rejtőző lényegyet alkotna. Aggasztónak találok, hogy az elméletileg képzett irodalmáraink egy része csak alkalmi kiruccanásokat tett a magyar irodalomba. Egyúttal azt is megjegyzném, hogy modern filológusaink közül inkább csak a német és az orosz irodalom szakértői járulnak hozzá általában az irodalomértésnek alkotó továbbfejlesztéséhez.

Tévedés ne essék, ezek a megjegyzések nem az egész irodalomkutatásra vonatkoznak. Korántsem becslöm le pl. a szövegkiadást. Mindössze az a fél-elmém, még a kritikai kiadások is vesztethetnek értékükből, ha nem eléggé számolnak azzal az ellentmondással, amely a hagyomány tekintélye s a jelentés eldöntetlensége között áll fenn. Arra a szembenállásra gondolok, amely számomra a legfőbb tanulság, amely levonható Gadamer s Derrida szópárba-jából.

1981-ben a párizsi Goethe Intézetben tartott felolvasásukra, pontosabban az ő megnyilatkozásai nyomán létrejött vitára gondolok. A megjelent szövegek¹ alapján azt gondolhatjuk, hogy Ga-

A Nappali ház 91/4-es számában beszélgetést közlünk Szegedy-Maszák Mihállyal (*Nietzsche, Derrida, Virág Benedek*). 1992. március 3-án az Irodalomtudományi Intézet e beszélgetésből kiindulva vitarendezett az irodalomkutatás helyzetéről. Az itt közölt írás Szegedy-Maszák Mihály vitaindítója.

1 Hans-Georg Gadamer: *Gesammelte Werke. Band 2: Hermeneutik II.* Tübingen, 1986, 330-360, Jacques Derrida, „Bonnes volontés de puissance

damer késznek mutatkozott a párbeszédre, Derrida viszont következetesen ragaszkodott az ironikus, sőt szinte gunyoros tagadáshoz. Egyikük gondolatmenetet fejtett ki, másikuk beírte három kérdés megfogalmazásával. A valóság azonban nem ilyen egyszerű. Tulajdonképpen sem Gadamer, sem Derrida nem volt hajlandó közeledésre. Sőt, még azt sem lehet biztosan megállapítani, alaposan ismerték-e egymás könyveit. Végső soron az tette lehetetlenné a párbeszédet, hogy nem egy nyelven beszéltek, a szó szoros és tágabb értelmében. Gadamer – mint azt már Heidegger is megjegyezte – Husserl, sőt az újkantiánusok követőjeként nem teljesen adta föl a fenomenológiai immanencia eszményét, Derrida viszont a nyelvnek Saussure-tól örökölt, viszonylag szűk felfogásához maradt hű. Mindketten Heidegger örökösei, de míg Gadamer idegenkedik attól, ahogyan mestere a „fordulat” (Kehre) után egymáshoz közelítette a gondolatot s a költészet nyelvét, Derrida a metafizika hagyományához sorolja a *Sein und Zeit* szerzőjének munkásságát, különösen a negyvenes évek második feléig írt műveit, s ezen az alapon véli Nietzsche korszakrúbbnak. Nem tartom egészen jogosulatlanoknak, hogy Derrida maradisággal vádolja Gadamert, és szemére veti, hogy kissé naív módon képzelte el a „jóakaratot” mint a kölcsönös megértés alapját, viszont az sincs kizárva, hogy igaza van Gadamernek, amikor azzal vádolja Derridát, hogy Husserl-ből kiindulva közelíti meg Heidegger műveit, s ezért nem látja elég messzemenőnek a bennük tett kísérletet az eltávolodásra a metafizikai hagyománytól. Míg Gadamer felől akár tudatos ködösítéssel, sőt szemfényvesztéssel is meg lehet vádolni a túlonúl is termékeny Derridát – végül Nietzsche sértőnek találta a megértést, és ami a *Zarathustra* szerzőjénél eredetiség volt, az francia követőjénél a színészi alakítás nélkülözhetetlen részévé vált -, addig a másik oldalról nem alaptalanul érte bíráló Gadamert, amiért az igazságot megfelelésként értelmezi.² Sőt, Derrida nyomán mások egye-

nesen azt tudakolták: „Miért van, hogy e hermeneutika szükségesnek találja föltenni a válogatás elvének a kérdését, miközben nem képes válaszolni rá?”³

Gadamer s Derrida tevékenységéből azt a következtetést vonnám le, hogy jelenleg a hermeneutika s a dekonstrukció (posztstrukturalizmus) a legjelentősebb irányzat az irodalomkutatásban, s mindkettőnek Heidegger a fő ösztönzője.

Úgy gondolom, üdvös hatású lehetne e két irányzat kölcsönhatása a magyar irodalomtudományban. Kicsit csálóka azt hinnünk, hogy kritikai kiadá-

sokra kell összpontosítani erőnket, arra hivatkozva, hogy gyorsan változó s az irodalom súlyát szemléletmást csökkentő korunkban ez lehet a leginkább maradandó hozzájárulásunk. Az Aranykritikai kiadás első kötetei elsősorban nem azért veszítették érvényüket, mert Voinovich felületes volt, hanem azért, mert úgy gondolta, a szöveg adott, s nem értelmezés eredménye. Berzsenyitől Mikszáthig több olyan szerzőre is lehetne hivatkozni, kinek művei olyan kritikai kiadásban jelentek meg, mely a munka újakezdését tenné szükségesé. Bízhatunk-e olyan időrendben, mely abból indul ki, ha a Ság hegye szerepel, a vers ott készült, ahonnan a költő láthatta azt? Némely kritikai kiadásunk még a magyar s idegen művekből vett idézetekről sem tesz említést.

Lehet, vannak, akik újabb egyoldalúságtól félnek, valahányszor irodalomtudományunk módszertani megújulásáról esik szó. Amennyiben attól fél valaki, hogy a módszertani korszerűség nem okvetlenül jár együtt akár egyetlen életműnek alapos ismeretével, magam is osztom e félelmet. Az igazán jelentős irodalmár, művészet- vagy zenetörténész mindig azok közül kerül ki, akik belülről ismernek egy kort és/vagy életművet. Tény, hogy a magyar irodalom történetészeiben nem eléggé tudatosultak a huszadik század elméleti kérdésföltévései, de meg is fordítható ez az állítás. Hadd legyenek kegyetlenek magunkhoz. Vajon mindig eléggé otthon voltak-e elméletíróink a történeti anyagban? S ha nem, vajon nem lehetett-e ez is oka annak, hogy Magyarországon nem bontakozott ki olyan elméleti kezdeményezés, mint pl. a prágai iskola?

Önreflexiók irodalmár szeretnék lenni, aki jól tudja, legfőljebb körbenforgó érveléssel védelmezhetné meg végső szókincsének értékét. Ha valamit hiányolok, az éppen az egymástól eltérő felfogások párbeszéde. Kiindulásként szükségesnek tartanám az értelmezett és az értelmező körkörösségének tudatosítását, rögtön ezután azonban már a herme-

neutika és a dekonstrukció párbeszédét, sőt egymással feleselését igényelném. Ha tudatosítjuk magunkban, hogy maga Heidegger tevékenysége második felében már került a hermeneutika kifejezést, Derrida pedig lényegében kérdőjelezi meg olyan hermeneutikusok alapföltévéseit, mint pl. Ricoeur, akkor aligha foroghat fenn az újabb egyoldalúság (dogmatizmus) veszélye.

2) Az elméleti megújulás elválaszthatatlan a történetírásétól. Ez maga után vonja az eddigiek szigorú fölülvizsgálatát. Távol áll tőlem, hogy akár

(Une réponse a Hans-Georg Gadamer)”, *Revue internationale de philosophie*, 38eme année, numéro 151, 1984, 341-343.

2 Jacques Derrida: *La faculté de juger*. Paris, Éditions de Minuit, 1985, 96.

3 Philippe Forget: „Argument(s)”. In: Diane P. Michelfelder - Richard E. Palmer (eds.): *Dialogue and Deconstruction*. State University of New York Press, 1989, 141.

csak részlegesen is leértékeljem a magyar irodalomtörténet korábbi eredményeit. A múltnak nagy értékei vannak, de a korábbiak nem ismételtetők meg, mert megváltoztak a körülmények. A XX. század vége más igényeket támaszt az irodalomkutatóval szemben, mint a korábbi időszakok.

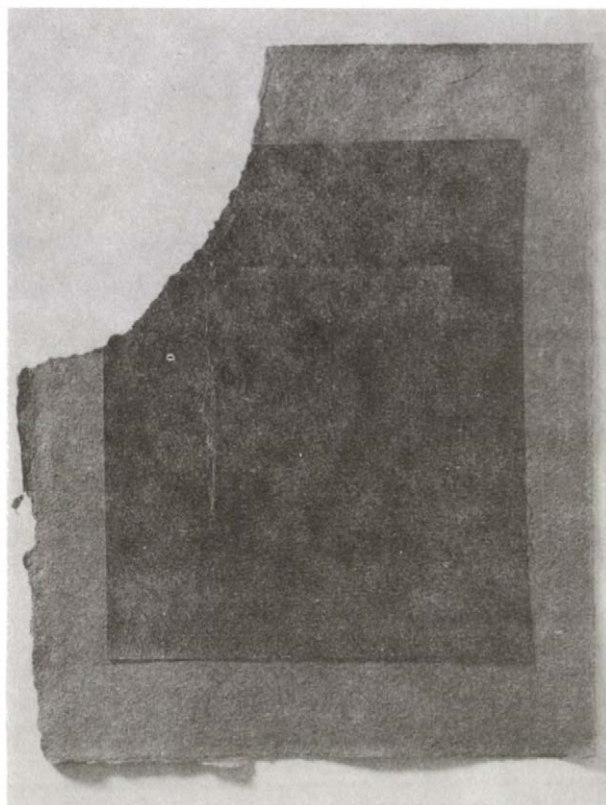
Kétféle változást tartok lehetségesnek. Az egyik az irodalomtörténet egészét átható célul újrafogalmazása.

A magyar irodalomtörténetírás eddig jórészt két célt juttatott érvényre. Egyesek a nemzetjellem kibontakozását keresték az irodalomban – mint pl. Horváth János -, mások az újszerűség, az eredetiség megszállottjai voltak – Fülepre vagy Kassákra is gondolhatunk. Mindkét szempont a XIX. század örökségéhez tartozik, és alighanem vitatható a XX. század végén. Kérdés, meg lehet-e írni 1992-ben a magyar irodalom történetét *Bildungsgeschichte* alakjában. Ha keményen s igen támadhatóan kell fogalmaznom, megkockáztatom a föltevést, hogy az egész magyar irodalmat ma már aligha lehet a nemzetsors megnyilvánulásként értelmezni, de azt is bajos volna állítanunk, hogy a polgárosodás vagy a liberalizmus értékeinek növekvő érvényre jutása irányította a fejlődését. Nagyon sok rossz művet írtak a francia forradalom meghirdette vállalkozás jegyében, és vannak kultúrahordozó alkotások, melyeknek művészi értéke igencsak kérdéses. Valószínű, hogy a nemzeti kánon – ha van ilyen – átrendezésre, sőt talán maga a haladás-központú irodalomtörténetírás is felülvizsgálatra szorul. Nehogy tévedés legyen, nemcsak a marxista vagy magát annak nevező felfogásra gondolok, hanem akár Szerb Antaléra vagy Kassákéra is. Az ő szemléletük is a Nietzsche, sőt Flaubert előtti korszakhoz kötődik. Ugyanúgy, mint Lukács György.

Jól tudom, mennyire nehéz más megoldást találni. Itt csak annyit kockáztatnék meg, talán elfogadhatnók a föltevést, hogy a kultúra új formái állandóan kiszorítják a régieket, de korántsem holmi magasabbnak nevezhető cél érdekében. Sem a valóságnak, sem az emberi nemnek, sem a magyarságnak nincs „igazi” belső természete, lényege.

A másik változás, amelyet kívánatosnak vélnék, az irodalom fogalmával s rétegzettségével függ össze. Nem sokat tudunk arról, kik, mit s miért olvastak. Az irodalomnak mint szocio-kulturális intézménynek a szerepköre sokat változott az évszázadok során. Sőt, egyidőben is többféle értelmező közösség létezett. Melyek az értékrendbeli különbségek okai? Szükség volna e kérdés szentven, szakszerű vizsgálatára. Véleményekben gazdagok vagyunk, magyarázatokban kevésbé.

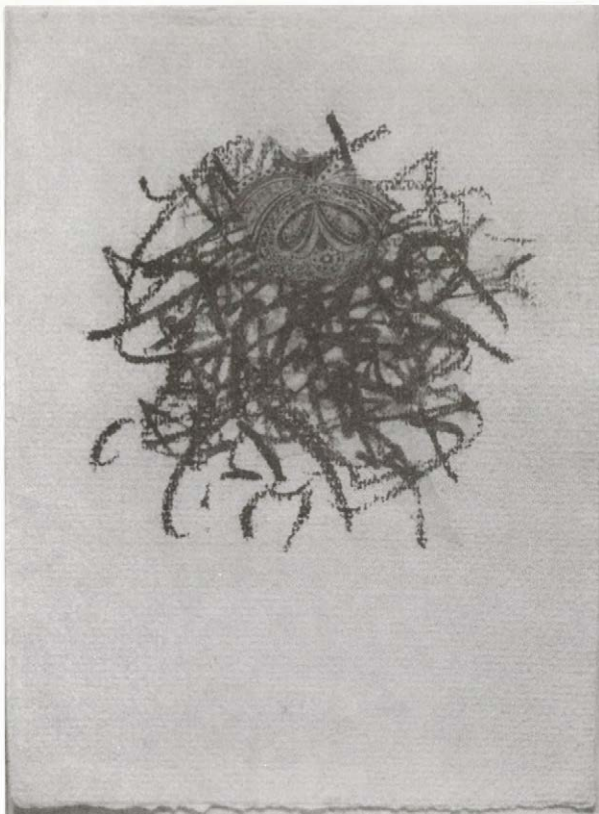
A középkorban a latin nyelvű ma-

Salamon Pál fotóobjektje

gas és a magyar nyelv népszerű kultúra szembenállása merőben különbözött attól a szerepkörtől, amelyet az irodalom a reformáció korában játszott. A felvilágosodás hívei eszméket kerestek az irodalmi szövegekben, a romantika ezzel szemben a lírát állította a figyelem középpontjába. A népi mozgalom átértelmezte az irodalom fogalmát, polgárjogot szerzett a nem szépirodalmi műveknek, a legutóbbi évek pedig az irodalom megbecsültségének erős csökkenését hozták. A folytonosságnak ilyen megszakadásai szakszerű magyarázatot igényelnek. Eloszlatják az ábrándot, hogy a *Halotti beszéd*, a *Károli-Biblia*, Bessenyei értekező prózája, az *Előszó*, a *Prae*, a *Puszták népe* s a *Kis magyar pornográfia* ugyanannak a lényegnek, egy magyar irodalomként azonosítható egésznek a szerves részei. A dekonstrukció végülis magában rejti annak a következtetésnek a levonását, hogy kéttel kell élnünk a jelentés kibontakozásának és a megértés folytonosságának eszményével szemben. A művészetet Derrida olyan kiszögelléshez (éperon) hasonlította, amelyen megtörik a hermeneutika.⁴ Ezzel a kihívással nekünk, magyar irodalmároknak is számolnunk kell. Még akkor is, ha Derrida álláspontja, a logocentrikus gondolkozásmód bírálata inkább csak

4 Jacques Derrida: *Éperons: Les styles de Nietzsche*. Paris, Flammarion, 1978.

Egyed László grafikája

látszólag új Nietzsche vagy akár a későbbi Heidegger felfogásához képest. Fölteendő a kérdés, egységes jelentést kell-e keresnünk okvetlenül Arany vagy József Attila egy-egy versében, és azt is megvizsgálhatjuk, nem egymástól lényegében különböző stílusterképeket képviselnek-e a két költő különböző versei, vagy mennyiben értelmezhető folytonos hagyományként akár egy-egy mű befogadása, akár a magyar irodalom története. Vajon nem félrevezető-e kézpénzként elfogadni, hogy van közös vonás Riedl felfogása és egy mai olvasónak Aranyról alkotott képe között? Nem volna-e szükséges megvizsgáljunk, milyen szakadásokat is idézett elő a hagyományban az irodalom tanító, politikai s nemzeti szerepéről kialakított felfogás gyökeres megváltozása? Derrida lényegében kétségbe vonja a hagyománynak, sőt az értelmező közösségeknek a létét. A XX. század végén, amikor a szellemi igény hiánya többnyire az érdeklődés árnyalatlan egyformaságával, megléte viszont gyakran az ízlések különféleségével függ össze, legalábbis érdemes szembenézni ezzel a kihívással.

II

Sokkal tétovábban teszem föl a második kérdést: milyen föladatokat elvégzését

5 Martin Heidegger: *Die Bedeutung des de-inon, Gesamtausgabe, Band 53, 74.*

tartanám indokoltak. Mindössze és csakis példaként hat lehetőséget említenék.

1) Elsőnek valamely korszakstílus, irodalmi köznyelv átfogó vizsgálatát hoznám szóba. Összehasonlító vizsgálódásra gondolok.

Szükséges volna látnunk, mi a viszony pl. a magyar klasszicizmus, romantika, szimbolizmus és expresszionizmus és idegen megfelelői között. Mintegy másfél-két évtizeddel ezelőtt az Irodalomtudományi Intézetben terveztek egy összehasonlító magyar irodalomtörténetet. Valószínűleg nem volt elég határozott az elképzelés. Az is hihető, hogy hiányoztak az előmunkálatok. A célkitűzés azonban nagyonis időszerű. Jó volna látni, mi a hasonlóság s a különbség pl. Mallarmé, Yeats, George és Ady nyelve között. Az ilyen jellegű kérdéseket olyan könyvekben lehetne megválaszolni, amelyek egy-egy irányzattal nemzetközi s magyar vonatkozásban egyaránt foglalkoznának.

2) Egy-egy korszak átfogó történelmi rendszerezésére is szükség volna. Olyan művekre gondolkodnék, amelyek különböző irányzatok kölcsönhatását állítanák középpontba. Egyetlen példát hoznék föl megírandó korszakmonográfiára. Maradiság, újszerűség és népiesség a XX. század első felében. E három irányzat csakis egymáshoz képest értékelhető. Kassákot és Erdélyi Józsefet egymással összehasonlítva lehet értelmezni. Tudjuk, a korszerűségnek is többféle felfogása létezett. A *Huszádik Század*, a *Nyugat*, *A Szellem* és *A Tett* egyaránt azt hirdette, hogy ő képviseli a jövő Magyarországot. Nemcsak úgy foghatók fel e folyóiratokkal is fémjelzett mozgalmak, mint egyazon vállalkozás különböző szakaszai, hiszen értékrendjük legalábbis részben összeegyeztethetetlen volt. Valószínűleg fölösleges is sorolnom a bizonyítékokat. Lukács Jászról, Babits Lukácsról és Kassákról tett észrevételei csak apró adalékok. A Vassárnapi Kör a városi, a *Nyugat* első nemzedékének többsége inkább a vidéki élet vonzaskörében élt, a *Huszádik Század* pozitívizmusa merőben különbözött a Vassárnapi Kör metafizikai beállítottságától. Ady, vagy akár Babits vagy Kosztolányi magyarságtudata éles ellentétben állt Kassák nemzetköziségével. Tudom, mindezek csak jelzések. Kifejtésre itt nem vállalkozhatom. Nyilvánvaló, de jórészt feltáratlan, hogy e négy mozgalom négyféleképpen képzelte el a korszerűséget. Mihez képest léptek föl a korszerűség igényével? Mennyiben, milyen értelemben korszerűbb regény a *Sárrarany Az élet kapujánál*?

3) Harmadik lehetőségként az irodalmi művek hatás- illetve befogadástörténetével foglalkozó vizsgálatokat említeném. Gadamer s Derrida közös örökségének lényege abban nyilvánul meg, hogy mindketten tagadják az állandó jelentést. Ugyan

melyikünk állíthatná, hogy *A walesi bárdok*nak vagy akár újabb irodalmunk olyan alkotásának, mint az *Emlékiratok könyve*, nem változott a jelentése? Jól tudom, e két példa nemcsak túlzottan egyszerű, de kissé félre is vezet. Mindössze azért hozom fel őket, hogy arra emlékeztessenek, milyen keveset foglalkoztunk egy-egy mű vagy akár életmű változó felfogásával. Bizonyos, hogy száz éve jórészt nem a napjainkban sokra értékelt költemények alapján tartották nagy költőnek Aranyt. Nagyönis elképzelhető, hogy a magyar irodalom egymással feleselő hagyományokból tevődik össze, s az időbeli töredezettséggel vagy az összhang egyidejű hiányával többet lehetne foglalkoznunk.

4) Negyedik lehetséges kutatási terület az irodalom intézményesültségének és a közönség rétegzettségének elemzése. Az irodalmi műnek végülis lényegéhez tartozik, hogy új összefüggésbe helyeződhet. Csakis ehhez képest van jelentése. Az ilyen összefüggésszerekről viszonylag keveset tudunk a magyar irodalom esetében. Mindnyájan megtanultuk, hogy Petőfi szembeszegült az almanach-lírával, de vajon tudjuk-e, miféle közönségnek készült s milyen irodalmat közölt a *Parthenon*, az *Emlény*, az *Órangyal* s a hasonló zsebkönyvek a reformkorban. Kevés az irodalom különböző rétegeivel foglalkozó ízléstörténeti vizsgálódás. Gyulai Pál és Dosztojevszkij egyaránt küzdött Paul de Kock regényei ellen, mindketten másféle elbeszélő próza megalkotására törekedtek. Henry James tanult Gyp könyveiből, Karinthy egy sor olyan író is kicsúfolt, akinek műveiről ma már alig tudunk valamit. A *Pál utcai fiúk*ról, sőt talán még Köröndi Ferenc könyveiről is kell elemzést készíteni. A nagy irodalom csak a népszerűhöz képest kapja meg értékét.

5) „Sage mir, was du vom Übersetzen hältst, und ich sage dir, wer du bist.” „Mondd meg, mi a véleményed a fordításról, és megmondom, ki vagy.” Heideggernek ezzel a kijelentésével⁵ emlékeztetnék arra, mennyire szükség volna Rába György úttörő kezdeményezésének folytatására. Az irodalom fogalmát mindig erősen befolyásolta, hogy milyen idegen műveket olvastak Magyarországon. Márcsak ezért is kétséges, elegendő-e a nemzeti irodalom keretein belül maradnunk. Talán ennél is érdekesebb, mit s hogyan fordítanak. Az *Anthologia a XIX. század francia lírájából*, melyet a Kisfaludy-Társaság 1901-ben és 1903-ban, két kötetben adott ki, rendkívül szemléletesen mutatja, mire is volt képes s mire nem a XIX. századi magyar költészet. Nemcsak Szabó Lőrinc költészetére, de általában a XX. századi magyar költői nyelv gazdagságára és korlátaira is éles fényt vetne az *Örök barátaink* alapos elemzése, amely természetesen igen nagy feladat.

6) Utolsó példaként egy irodalomelméleti kézikönyv megírását hoznám szóba. Tudom, mennyire kérdéses lehet efféle vállalkozás kivitelezhetősége. Ennek ellenére sort kellene keríteni rá. A hamarosan megjelenő elméleti tanulmánykötet zöme kb. hét éve készült. Akkor még lehetett attól tartani, ha kézikönyvet írunk, a vállalkozást támogató Irodalomtudományi Intézetet támadás éri. Ma már más a helyzet. A cél elérésének nehézsége magának a feladatnak a természetéből ered.

III

Magától értetődik, hogy a magyar irodalomkutatás megoldatlanságai jórészt az intézmények hiányosságaira vezethetők vissza. Befejezésül ezekről szólnék nagyon röviden.

1) A szakma egyes területein fenyeget az elöregedés. Remélem, senki nem ért félre. Tisztában vagyok saját korosztályom fogyatékoságaival. Az utánpótlás folytonosságának megszakadásától félek. Az Indiana egyetemem a „full professor”-ok középnemzedékéhez tartozom. A budapesti bölcsészkaron nincs nálam fiatalabb irodalmár egyetemi tanár. A XIX. század kutatóinak száma erősen csökkent az utóbbi másfél-két évtizedben. Jelenleg alig akad közöttük huszonéves. Sem az Irodalomtudományi Intézetben, sem az egyetemeken nem látom biztosítva az utánpótlást. Tudom, hogy nemcsak az irodalomtudományban ilyen a helyzet. A néprajznak pl. egyetlen képviselője van az akadémikusok körében, aki tavaly töltötte be nyolcvanadik évét. Azzal is tisztában vagyok, hogy a legrosszabbkor hozom e kérdést szóba, mert most nehéz új állást teremteni. Csakis annyit jegyeznek meg, az utánam jött nemzedéket mint nemzedéket kevésbé tudom érzékelni. Volt tanítványaim közül olykor még a legtehetségesebbeknek sem nyílik meg a lehetőség, hogy szakmai érdeklődésüknek megfelelő munkát végezzenek. Az előttem jártak, de még a magam korosztályához tartozók is hamarabb jutottak szerephez. Hosszabb távon nagyon káros hatású lehet, ha nem adatik több lehetőség a fiatalabbak kibontakozásához. Tudom, hogy az idősebb nemzedék több szempontból is felette áll a magam korosztályának – ők sokszor legalább három idegen nyelven olvasnak, míg az ötven felé járók közül jócskán találhatók olyanok, akikről nemcsak ez nem mondható el, de az sem, hogy sokat írtak volna. E hiányok részben a létfenntartás gondjaival magyarázhatók. Amikor itthon vagyok, magam is érzem e nehézségeket. Jobb volna, ha bölcsészkarai óráimra összpontosíthatnám figyelmet, s nem kellene Miskolcon s a Közgazdasági Egyetemen is heti négy-négy órát tanítanom.

2) Könnyebb kérdésekhez érve, hibának vélem, hogy nincs olyan idegennyelvű folyóirat, mely

hozzáférhetővé tenné azt, ami a magyar kutatásból nemzetközi megmértetésre tarthat igényt. A *Neohelicon* nem ezzel a céllal indult, ezért nem várható, hogy ezt a feladatot is elvégezze. Ilyen folyóirat hiányában nem tudjuk, hol is tart a magyar irodalomtudomány nemzetközi viszonylatban.

3) Csakis akkor folytathatunk párbeszédet a külfölddel, ha jól szervezett kapcsolataink vannak. Egy-két kivételt leszámítva – a szegedi Német Tanszék pl. állandó érintkezésben van német intézményekkel -, az egyetemek irodalmi részlegének nemzetközi ismertsége meglehetősen korlátozott. A hatvanas-hetvenes évek elején az Irodalomtudományi Intézet járt az élen. Azóta némi hanyatlás állt be. Évek, sőt évtizedek óta mindig az a néhány hazai kutató képviseli az országot nagy nemzetközi összejöveteleken. Nem teljesen indokolatlan attól félni, hogy a magyar irodalomtudomány ismét elszigetelődhet nemzetközi vonatkozásban.

4) Legutoljára a merev intézményes keretek okozta egyoldalúságra térnék ki. Ez is oka lehet annak, hogy a hazai modern filológiának s a magyar irodalomtörténetírásnak kölcsönhatása meglehetősen csekély. Eckhardt Sándor egyszerre volt a francia s a magyar irodalom kutatója. Újabb példákat is felhozhatnék, ám félek, manapság inkább csak az idősebbek körében gyakori az ilyen többoldalúság. Amennyiben a tudományegyetemen az egyszakosságra buzdítunk, tovább romolhat a helyzet. Nem szerencsés, ha a magyar szakos egyetemi hallgató nem folytat rendszeres tanulmányokat legalább egy másik nemzeti irodalom köréből.

A magam példáját is felhozhatom mások számára okulásként. Máig emlékszem arra, hogy első könyvemnek a budapesti XX. századi irodalom tanszékén rendezett vitája után Szabolcsi Miklós négy szemközt annyit jegyzett meg: látszólag németes, de valójában angolos jelleg az, amit csinálok, pedig jobb volna, ha franciás lenne. Soha nem éreztem ennyire találónak engem ért bírálatot. Való igaz, hogy az egyoldalúság nyomta rá bélyegét mindarra, amit írtam. Gyerekkoromban utáltam a német nyelvet. Máig nyögöm ennek a tévedésnek súlyát. Bizonyos hiányaimat igyekeztem pótolni Amerikában, ahol nem kellett másodállást vállalnom. Görögül azonban már nem fogok megtanulni, s ezt egyre jobban fájlalom. Hallgatóimat igyekszem figyelmeztetni, hogy tanuljanak e hibából.

Széles látókört csak fiatalon lehet szerezni. Ezért vélném szükségesnek, hogy áthallgatásra buzdítsuk az egyetemistákat és együttműködésre a tanszékeket. A magyar s nem magyar irodalom, a más művészetek, a bölcsélet, a nyelvészet, a történetírás, a lélektan s a szociológia együttes tanulmányozására ösztönöznék. Ennek a célnak eléréséhez hozzásegíthetne bennünket az összehasonlító irodalomtudomány fejlesztése, a jelenlegi intézményes keretek meghaladása. Biztosítani kellene az átjárhatóságot tanszékek, sőt egyetemek között is. Az irodalom megbecsültségét csakis akkor állíthatjuk vissza, ha gyökeresen átalakítjuk oktatását egyetemeken. Enélkül aligha lehetséges a magyar szellemi élet megújulása.